

Borut Juvanec*, borut.juvanec@stoneshelter.org

Pravi slovenski čebelnjak

Čebelnjak je uporaben objekt, a je predvsem arhitektura, ki je sklop potreb, možnosti in izvedbe graditeljev. Vernakularna arhitektura – v katero sodi čebelnjak – je tista, ki so jo gradili nešolani mojstri. Ti so svoje znanje pridobili z dediščino, ki so jo oplemenitili s svojim lastnimi izkušnjami, dognanji in inventivnim nabojem. Taka arhitektura predstavlja predvsem kulturo.

Na področju vernakularne arhitekture in na področju čebelarstva je ta kultura Slovencev na zavidljivo visoki ravni. Arhitektura ni samo objekt, ampak je predvsem njegova funkcionalnost in skladnost z okoljem: v materialih, z uporabnikom in v krajini. Arhitektura človeka je namenjena njemu samemu, zato se človek v dobri arhitekturi počuti dobro in v njej tudi dobro dela.

V čebelnjaku živijo čebele. Če v njem živijo dobro, bodo to dokazale s svojim delom, to pa je opazno predvsem v njihovi učinkovitosti, torej v količini nabranega medu in drugih čebeljih pridelkov. Učinek ni v denarju: rezultati se kažejo v hvaležnosti čebelje družine, v človekovi uporabi njihovega dela in v okolju. Ne gre zgolj za delo čebel. Čebelarji vedo, da je to tudi posledica njihovega dela.

Čebelnjak Antona Janše v Žirovnici

Naloga strokovnjakov je, da to razkrivamo vsem ljudem in jim to razložimo tako, da bodo čebelarstvo razumeli in cenili prav vsi, ne samo čebele in čebelarji.

Čebelarstva zveza Slovenije je imenovala komisijo, ki je leta 2012 pripravila pravila in razpis akcije **Pravi slovenski čebelnjak**. Komisijo sestavljajo prof. dr. Borut Juvanec kot arhitekt ter g. Franc Šivic in

g. Anton Tomec s ČZS. Razpis za predloge za podelitev naziva »pravi slovenski čebelnjak« vsebuje tri kategorije: po značilnostih, po starosti in po posebnostih.

Do roka prvega razpisa je prispelo 20 predlogov. Vsi so bili dobri in predstavljajo značilno arhitekturo čebelnjakov na Slovenskem. Izbira je bila težavna: v ožji izbor so se uvrstili štiri pravi čebelnjaki ter trije »posebnosti« in eden, ki je poseben zaradi svoje starosti. Izbor ne zajema najboljših, temveč le tiste, ki so bili predlagani. Vrednost registra se bo pokazala čez nekaj let, ko bo seznam čebelnjakov gotovo popolnejši.

Opisi čebelnjakov za podelitev plakete in kratke utemeljitve

Kategorije za podelitev naziva »pravi slovenski čebelnjak«:

1. pravi slovenski čebelnjak,
2. slovenski čebelnjak, poseben zaradi svoje starosti,
3. slovenski čebelnjak kot posebnost.

Vse tri kategorije so pomembne za vernakularno arhitekturo Slovenije, predlogi za vsako kategorijo so enakovredni, razvrščeni pa so po datumu prišelih vlog. Izbor in utemeljitve so:

1. Pravi slovenski čebelnjak

1.1 Izlake

Čebelnjak stoji v bližini hiše Loke 62, Kisovec, in je last ge. Anice Ključevšek. Predlog je 17. 12. 2012 pripravil gospod Marjan Dolinšek. Konstrukcija čebelnjaka je značilna za to arhitekturo: okvirna nosilna konstrukcija lesenih brun s polnili plohov ima dve vertikali: osrednja nosi slemensko lego. Zgornji del je izrazit in je poudarjen z lesnim obojem na obeh bokih; zgoraj ima ventilacijsko odprtino. Spredaj je previs zaokrožen, prostor za panje je odprt s pripravljenimi vodili, spodaj je na prečni legi deska. Streha v naklonu ena proti ena je krita z zarezniki.

1.2 Žvarulje

Čebelnjak ge. Ivanke Logar stoji v vasi Žvarulje, ob hiši št. 19. Predlog je ČZS poslal g. Mirko Prašnikar iz ČD Litija. Objekt ima značilno konstrukcijo dveh nosilnih, vertikalnih tramov, med katerima je polnilo iz plohov. Ima potrebno zaokrožitev sprednjega previsa, na temeljnem povezniku leži naletna deska. Sprednji del je odprt za vlaganje panjev.

* prof. dr., Univerza v Ljubljani, Inštitut vernakularne arhitekture

Kompozicija je razširjena v globino: tudi streha, zadaj podaljšana, ni v naklonu ena proti ena, kot je to značilno za našo arhitekturo, tako da nosi prave značilnosti le v čelu. Čebelnjak bi bilo treba delno obnoviti in seveda oživiti.

1.3 Laze

Čebelnjak stoji v vasi Laze, ob hiši št. 11, pod Zasavsko sveto goro in je last g. Janeza Kovačiča. Predlog zanj je poslal g. Mirko Prašnikar iz ČD Litija. Konstrukcija je delno značilna: sprednja lesena stojka nosi slemensko lego predimenzionirane strehe, ki je sicer pravilno oblikovana. Posebnost je zunanji škarnik ('špirovec'), ki stoji netipično pred bočnim obojem in leži na legah. Prvotna kritina je bila slama; zdaj so to opečni elementi, ki zaradi svoje mase zahtevajo močnejšo konstrukcijo. Obstaja možnost, da je bila ta nesorazmerno povečana ob spremembi strešnega materiala. Razmeroma velik čebelnjak ima poleg neznanih dimenzij strehe še podkletitev, ki je za čebelnjake nekaj posebnega. Po izročilu so med drugo svetovno vojno uporabljali klet za svoje skrivališče tudi partizani. Kranjiči so bili zamenjani za AŽ-panje, čebelnjak je dandanes živ.

1.4 Brdo, Ljubljana

Čebelnjak stoji na Brdu v Ljubljani, kamor je bil premaknjen iz vasi Široka Set pod Zasavsko sveto goro in je v lasti gospoda Francija Zdešarja. Predlog zanj je poslal Mirko Prašnikar iz ČD Litija. Objekt gotovo sodi v vrsto enakih čebelnjakov v Zasavju, verjetno iz polovice devetnajstega stoletja. Konstrukcija je značilna, z vertikalnimi nosilnimi tramovi, med katere so vloženi vodoravni plohi. Streha je obnovljena, krita s slamo, les pa ima značilno rdečkasto barvo. Postavitev je po vsej verjetnosti začasna, ob izbiri pravega mesta pa ga bo treba postaviti na kamnite podstavke.

2. Slovenski čebelnjak, poseben zaradi svoje starosti

2.1 Voje, Bohinj

Šmončov čebelnjak stoji v dolini Voje v Bohinju in je last g. Alojza Ceklina iz Bohinjske Bistrice. Predlagal ga je g. Bogdan Rupnik iz Stare Fužine. Posebnost čebelnjaka je njegova konstrukcija: kladne zveze s kratkimi preklopi, pri tem pa so vodoravni tramovi po vsem obodu prekriti z navpičnimi deskami. Konstrukcija kladnih zvez je najstarejši način gradnje v lesu, značilen za Alpe. Čeprav je to v arhitekturi izjema, je konstrukcija značilna za čebelnjak, tega pa ne moremo trditi za kompozicijo: predvsem streha je za leseno kritino odločno preveč položna, zato ta ne more opravljati svoje funkcije. Izjemen je tudi vhod z zadnje strani.

Foto: Franc Jazbec

Hauzerjev čebelnjak v Cogetincih

2.2 Bitnje, Bohinj

Čučkov čebelnjak stoji v vasi Bitnje v Bohinju (hišna številka 16) in je last Marije Hvala. Predlagal ga je gospod Bogdan Rupnik iz Stare Fužine. Po izročilu je bil objekt postavljen v začetku devetnajstega stoletja in je bil večkrat prenovljen, prvič že leta 1830. Konstrukcija je sklop kladnih zvez s preklopi, kot je to značilno za gospodarsko arhitekturo Alp. Streha je bila ob rekonstrukcijah gotovo spremenjena, saj je naklon za skodle (deske) premajhen. Tudi sicer je zaokrožitev previsa nad panji prekratka in previsoka. Posebnost je vhod z zadnje strani, to pa govori o istem mojstru ali vsaj o isti šoli.

2.3 Žirovnica

Čebelnjak Antona Janše v Žirovnici je predlagal Zavod za turizem in kulturo iz Žirovnice. Po virih je bil prvotni čebelnjak postavljen leta 1760 in bil leta 1877 prenovljen hkrati s Kuharjevo hišo, tako da je ostal na istem mestu kot njegov predhodnik. Nazadnje je bil obnovljen leta 2002, ko je bila zamenjana predvsem lesena kritina. Očitno čebelnjak že sprva ni bil grajen zgolj za domačo uporabo: o tem pričata velikost konstrukcije in število panjev. Konstrukcija ni značilna za čebelnjak, temveč za gospodarsko poslopje ali stajo v Alpah. Enako je bil grajen podaljšek bivalne hiše, ki je segal vse do čebelnjaka in je bil pred desetletji podrt. Sicer pa ima vse tipične elemente za dobro delovanje (čelna fronta, naletna ploščad, zaokrožitev napušča in previs).

3. Slovenski čebelnjak kot posebnost

3.1 Uskovnica

Čebelnjak nad Uskovnico (Srednja vas 155a), ki je last g. Domna Kušarja, je pravzaprav primarna oblika visli, v katero so vloženi panji. Svisli so gospodarski objekt, grajen po prvobitnih načelih kladnih zvez s preklopi, kot je to značilno za vse bohinjske planine. Ta konstrukcijski način je najstarejši

način gradnje v lesu. Zdaj ima status raziskovalnega čebelnjaka, posebej pomemben je panj 'trotar'. Okrog visli so nameščeni še plemenilčki za samozadostno gospodarjenje s čebelami. S tem je pomen čebelnjaka dokazan s čebelarskega in z arhitekturnega vidika. Dandanes so panji postavljeni na podstrešje z neposrednim dostopom na zahodni strani, saj se je izvorna postavitev v pritličju z dostopi med bruni izkazala za nepraktično in neučinkovito.

3.2 Dobje pri Planini

Čebelnjak g. Bojana Gučka stoji v vasi Ravno (hišna številka 13), Dobje pri Planini. To je na novo zgrajen objekt po predlogih ČZS ter s starimi in prvobitnimi materiali (les je star in je bil že uporabljen v drugi konstrukciji, žebli in slamnata kritina so tipični materiali tega območja). Posebnosti sta postavitev na ustrezno mesto in predvsem tloris: ob čebelnjaku samem je še podaljšek za apiterapijo, ki je sestavni del temeljne dejavnosti. Apiterapija je sklop vibriranja čebel, zvoka in vonja, ki so v čebelnjaku kombinirani z vidnim delom – s steklenim oknom za opazovanje.

3.3 Cogetinci

Leseni čebelnjak g. Jožeta Hauzerja iz Cogetincev št. 25 ima sicer samosvojo obliko, ki ni značilna za čebelnjake na Slovenskem. Predlog zanj je poslal ČD Cerkvenjak. Je ozek in dolg, ima simetrično, dvokapno streho. Napušč nad panji nima zaokrožitve, saj je konstrukcija koruznjaka ne dopušča. V čebelnjaku so starinski, dunajski panji. Ti so nameščeni tako v čelu kot tudi v zatrepu, visoko pod streho, česar drugod na Slovenskem ni najti. Njegova po-

sebnost je konstrukcija, ki je razvita iz koruznjaka: na prečne talne lege se opirajo ročice, ki prečno zavetrujejo konstrukcijo. Zaradi dolžine so za vzdolžno zavetrovanje potrebne tudi ročice v čelu.

Namen akcije **Pravi slovenski čebelnjak** ni samo izbor najboljših, ampak nabor najkakovostnejših objektov naših dedov. S tem se na tem področju uvrščamo v sam vrh svetovnega čebelarstva. Predstavitve čebelnjakov svetu ni pomembna zgolj za čebelarje in za čebelarjenje kot gospodarsko panogo, ampak tudi za druge dejavnosti, predvsem za turizem najvišjega razreda. Ta bi moral spodbujati gospodarske dosežke s kulturnim turizmom, s posebno vrsto zdravstvenega turizma, z izobraževanjem in razširjanjem znanja o čebelarstvu in o Sloveniji, v končni fazi pa tudi z visokimi ekonomskimi dosežki.

V prihodnjih številkah Slovenskega čebelarja bodo objavljene predstavitve vseh čebelnjakov, prejemnikov plaket 2014. Slovesna podelitev bo jeseni 2014, ko se bo iztekel tudi rok za letošnje prijave. Rezultati naslednjega razpisa bodo objavljeni v letu 2015. Iskreno upam in verjamem, da bodo čebelarji po objavi tokratnega razpisa še v večjem številu prijavljali izjemne čebelnjake in da bomo v registru čebelnjakov dobili pregled vseh teh tako pomembnih objektov naše kulturne dediščine s področja arhitekture. In če bo zaradi te akcije prenovljen le kak čebelnjak, če bo ohranjen le eden in s tem rešen propada, bo cilj dosežen. To bo pomemben prispevek ne samo k slovenski kulturi, ampak tudi imenitna predstavitev visoke kakovosti slovenske kulturne dediščine svetu. ■

Pomoč čebelam na Madagaskarju

Franc Šivic, francs@silvaapis.si

V prvi lanske številki naše revije sem opisal svoja srečanja s čebelami in čebelarkami na Madagaskarju. V članku sem med drugim izrazil svojo skrb nad usodo čebelarstva na tem oddaljenem otoku ob vzhodni obali Afrike, saj so se v njegovem severnem delu že pojavile parazitske varoje in začele svoj smrtonosni pohod proti jugu. Ker domačini zaradi pomanjkljivega znanja ne bodo kos novi nevarnosti, bo ta v nekaj letih uničila vse divje gnezdeče čebelje družine in tudi večino tistih v panjih.

Kmalu po izidu revije me je po telefonu poklical čebelar Silvo Korošec iz vasi Brankovo pri Velikih Laščah. »Prebral sem vaš članek in ta se me

je s svojo vsebino močno dotaknil. Že vrsto let čebelarim z večjim številom čebeljih družin, kljub temu pa imam še vedno dovolj prostega časa za razne druge aktivnosti, ki so mi pri srcu. Ker sem si vedno želel potovati v eksotične dežele in jih raziskovati, se mi je utrnila ideja, da bi morda lahko združil svoje bogato čebelarsko znanje in pustolovsko žilico ter odpotoval na Madagaskar. Tam bi domačine učil sodobnega čebelarjenja. Povezal sem se z Misijonskim središčem v Ljubljani in prek te ustanove navezal stike z misijonarjem Tonetom Kerinom, doma iz Straže pri Krškem, ki živi in dela v kraju Midongy, v enem najbolj divjih in